

Analizy IBE/03/2012

Waldemar Kozłowski

Ewa Matczak

**ASPIRACJE
ZAWODOWE
RODZICÓW
W STOSUNKU DO
WŁASNYCH DZIECI**
(raport z badań pilotażowych)

Kontakt do autorów:

Waldemar Kozłowski: w.kozlowski@ibe.edu.pl

Ewa Matczak: e.matczak@ibe.edu.pl

Praca powstała w Zespole Szkolnych Uwarunkowań Efektywności Kształcenia IBE

Wydawca:

Instytut Badań Edukacyjnych

ul. Górczewska 8

01-180 Warszawa

tel. 22 241 71 00, www.ibe.edu.pl

© Copyright by: *Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2011*

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach projektu: Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego

Egzemplarz bezpłatny

1. Streszczenie

Tekst przedstawia część danych dotyczących aspiracji zawodowych rodziców w stosunku do własnych dzieci uczniów klasy III szkoły podstawowej. Rodzice pragną najczęściej, aby dzieci wykonywały zawody medyczne, wymagające wysokich kwalifikacji (np. ekonomiści, prawnicy), politechniczne i nauczycielskie. Preferencje rodziców najsilniej różnicuje płeć dziecka. Tradycyjnie przyszłość dziewczynek upatruje się w zawodach medycznych i nauczycielskich, chłopców w zawodach politechnicznych. Występuje także zróżnicowanie ze względu na wykształcenie rodziców i miejsce zamieszkania (zmiennie te są istotnie skorelowane). Osoby z wyższym wykształceniem zamieszkałe w miastach częściej pragną aby ich dzieci wykonywały zawody wymagające wysokich kwalifikacji i wykształcenia, częściej też decyzje o wyborze zawodu pozostawiają dziecku. Rodzice z niższym wykształceniem mieszkające na wsi chcą żeby dzieci wykonywały zawody wymagające niższych kwalifikacji oraz nauczycielskie.

2. Streszczenie angielskie

ABSTRACT

The text presents some data on the occupational aspirations of parents towards their children in class III of primary school. Most parents want children to perform medical, requiring high qualification (like economists, lawyers), polytechnic and teaching professions. Preferences of parents most differentiate the sex of their baby. Traditionally, the future of girls believed to be the medical and teaching professions, while for boys polytechnic occupations are preferred. There is also variation due to parents' education and place of residence (these variables are significantly correlated). People with higher education in urban residents often want their children to perform jobs requiring high skills and education, more often, decisions about career choice leaving a child. Parents with lower education living in rural areas want children to perform less skilled occupations and teaching professions.

Spis Treści

1. Streszczenie.....	3
2. Streszczenie angielskie ABSTRACT	4
Spis Treści	5
3. Wprowadzenie	6
4. Metoda.....	7
5. Próba	7
6. Wyniki badań pilotażowych	8
6.1. Aspiracje zawodowe.....	8
6.2. Zróżnicowania aspiracji zawodowych.....	10
6.3. Wykształcenie rodziców a aspiracje zawodowe.....	11
6.4. Miejsce zamieszkania.....	13
6.5. Płeć dziecka	15
6.6. Analiza tabel wielozmiennych i analiza korespondencji.....	17
6.7. Wykształcenie a aspiracje zawodowe	19
6.8. Miejsce zamieszkania a aspiracje zawodowe rodziców	22
6.9. Płeć dziecka a aspiracje zawodowe rodziców	25
6.10. Szansa wyboru zawodu	26
6.11. Aktywność perswazyjna rodziny	27
7. Literatura cytowana.....	30

3. Wprowadzenie

Opracowanie przedstawia część danych dotyczących aspiracji zawodowych rodziców w stosunku do własnych dzieci uczniów klasy III szkoły podstawowej. Jest to fragment badań pilotażowych poświęconych aspiracjom edukacyjnym i zawodowym oraz ich uwarunkowaniom zrealizowanych w Zespole Szkolnych Uwarunkowań Efektywności Kształcenia.

Jak pokazują badania dotyczące aspiracji edukacyjnych rodzice już dość wcześnie myślą o przyszłości dziecka. Należy przypuszczać, że równie wcześnie mają wyobrażenia dotyczące zawodu, które dzieci mogą wykonywać. Aspiracje i oczekiwania rodziców mogą mieć wpływ na aspiracje dzieci. Wpływ ten może mieć różnoraki charakter. Po pierwsze wyrażają opinie i przekonania na temat zawodów. Po trzecie mogą realizować działania zorientowane na zawód, którego pragną dla dziecka. Jest to punkt wyjścia do szerszej zakrojonych badań, które powinny udzielić odpowiedzi na to czy występuje związek między aspiracjami rodziców a decyzjami podejmowanymi przez dzieci dotyczącymi wyboru szkoły i zawodu. Kolejne etapy badań pozwolą prześledzić dynamikę aspiracji rodzicielskich. Na ewentualne zmiany mogą mieć wpływ między innymi osiągnięcia dziecka, jego zainteresowania i rozwój samodzielności.

Znaczenie rodziców w kształtowaniu aspiracji dzieci podkreślane jest często na poziomie teoretycznym, jak również wykazywane w pracach empirycznych. Teoria rozwoju kariery zawodowej D.E. Supera (1990) określa rolę rodziców w kształtowaniu samowiedzy dziecka dotyczącej orientacji zawodowej. Rodzice są źródłem informacji na temat możliwych do wykonywania zawodów i okoliczności związanych z ich wykonywaniem. L.S. Gottfredson (1981; 2005) akcentuje znaczenie statusu społeczno-ekonomicznego rodziców i płci dziecka. Rodzice mogą kształtować aspiracje dzieci w poprzez to, że sami wykonują określony zawód pełniąc tym samym rolę wzorca czy modelu. Kształtują także wyobrażenia dziecka na temat ról związanych z płcią co może wpływać na aspiracje zawodowe dziecka. Zgodnie z teorią J.S. Eccles (Eccles i inni, 1993) rodzice kształtują motywacje do osiągnięć dziecka, w tym również w sferze aktywności zawodowej. Podkreślają atrakcyjność tych zawodów, które ich zdaniem, stwarzają nadzieję na sukces życiowy. Wzmacniają także poczucie własnej wartości dziecka oraz przekonanie, że jest ono w stanie osiągnąć sukces w wybranym zawodzie. Aspiracje zawodowe są również badane systematycznie przez Centrum Badania Opinii Społecznej (Aspiracje zawodowe Polaków, 2009). Pozwalają one śledzić zmiany oczekiwań rodziców w stosunku do dzieci na przestrzeni około 20 lat. Dane te pokazują dużą stabilność aspiracji rodziców w stosunku do dzieci mimo istotnych przemian życia społeczno-ekonomicznego. Utrzymuje się wyraźny podział na zawody typowo kobiece i męskie.

Głównym celem badań było poznanie aspiracji zawodowych rodziców w stosunku do własnych dzieci. Cele dodatkowe koncentrowały się na ustaleniu różnicowań tych aspiracji ze względu na miejsce zamieszkania rodzica, jego poziom wykształcenia oraz płci dziecka. Odrębnym, szerokim tematem, są

uwarunkowania aspiracji; w opracowaniu uwzględniono je w wąskim zakresie, biorąc pod uwagę działania rodziców związane z preorientacją zawodową dziecka oraz aktywność perswazyjną rodziny.

Pytania badawcze brzmią, zatem następująco:

- Jakie aspiracje zawodowe mają rodzice w stosunku do swoich dzieci (uczniów klas III szkół podstawowych)?
- W jakim stopniu aspiracje zawodowe rodziców różnicuje ich miejsce zamieszkania, poziom wykształcenia oraz płeć dziecka?
- Jakie osoby mają znaczący wpływ na dziecko?

4. Metoda

Dane na temat aspiracji zbierano za pomocą pytania otwartego o zawód, którego rodzice pragnęliby dla swojego dziecka. Zadano także pytanie dodatkowe o upragnione stanowisko. Odpowiedzi na to pytanie miały ułatwić zrozumienie deklaracji rodziców i ich analizę, ponieważ oczekiwać można było, że dane dotyczące zawodów, dla dzieci w tym wieku, będą niejasne i wieloznaczne.

W kontekście działań edukacyjnych istotne znaczenie ma kwestia, kto ma największy wpływ na dziecko. Odpowiedź na to pytanie pełniło głównie rolę kontrolną, ponieważ pokazuje, czy rodzic wypełniający ankietę przypisuje sobie wpływ dominujący. Jeśli sobie przypisuje największy wpływ na dziecko to przypuszczalnie jego poglądy i przekonania wyrażone w pozostałych częściach ankiety mogą mieć większe znaczenie w procesie kształtowania aspiracji zawodowych dziecka.

W tym celu zadano pytanie półotwarte zawierające prośbę o wskazanie, kto ma największy wpływ na dziecko. W tabeli wymieniono 4 osoby (rodzice lub opiekunowie, babcia, dziadek) oraz pozostawiono miejsce na wpisanie innej osoby.

5. Próba

W badaniu uczestniczyło 566 rodziców, w tym w 51% z miast i 49% ze wsi, ze wszystkich 16 województw. Ankietę wypełniały w zdecydowanej większości matki (88, 6%), znacznie rzadziej ojcowie (9,7%). W znikomej części inne osoby (m.in. opiekunowie prawni) – łącznie 1,7%.

Dane o wykształceniu dotyczą osoby wypełniającej ankietę. Pytanie o wykształcenie zawiera 10 kategorii. W celach analitycznych połączono je otrzymując trzy poziomy wykształcenia: podstawowe i zasadnicze zawodowe – 26,6%, średnie i pomaturalne – 38,6%, licencjackie i wyższe – 34,9%. Jak

widać, w badanej próbie jest nadreprezentacja osób z wyższym wykształceniem, co trzeba brać pod uwagę interpretując dane.

W próbie znajduje się 50,6% dziewcząt i 40,9% chłopców, (brak danych – 8,5%).

6. Wyniki badań pilotażowych

6.1. Aspiracje zawodowe

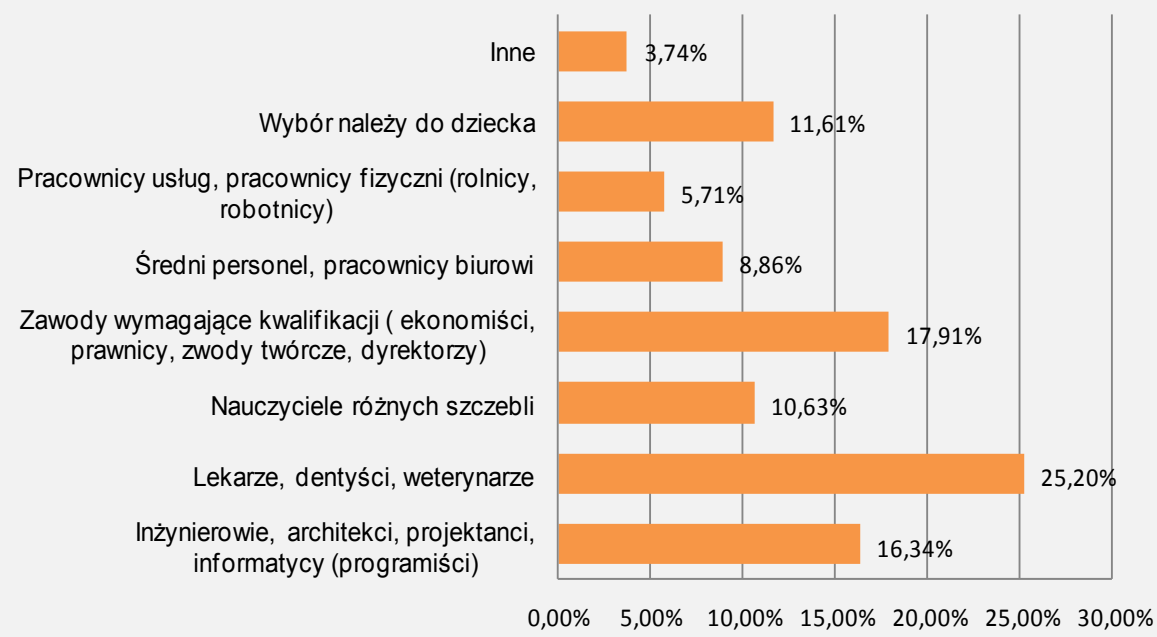
W trakcie opracowywania odpowiedzi na pytanie otwarte dotyczące upragnionego zawodu dla dziecka pojawiły się trudności trojakiego rodzaju. Po pierwsze część rodziców nie udzieliła odpowiedzi (18,7%) gdyż może nie mieć sprecyzowanych poglądów na temat przyszłości dzieci, co wydaje się zasadne mając na uwadze, iż chodzi tu o dziesięciolatków, a więc dzieci małe. Po drugie pojawiły się określenia niejasne, ogólnikowe lub wieloznaczne, których nie udało się zakwalifikować (tworzą kategorię inne 3,4%). Po trzecie stosunkowo często rodzice podawali, że wybór zawodu pozostawiają dziecku.

Podstawowe zadanie związane z opracowaniem danych polegało na uporządkowaniu odpowiedzi i ich pogrupowaniu. Powstał zatem problem wyboru takiej klasyfikacji, która opisuje zawody aktualnie wykonywane w Polsce. Propozycje socjologów, będące w tym przypadku właściwym punktem odniesienia, są co jakiś czas modyfikowane w związku ze stałymi zmianami społecznymi i ekonomicznymi (aktualny przegląd tej problematyki zawiera praca Domańskiego Sawińskiego i Słomczyńskiego; 2007). Podstawą opracowania danych dotyczących zawodu upragnionego dla dziecka był Międzynarodowy Standard Klasyfikacji Zawodów ISCO-08, ściślej zaś jego polska adaptacja, dokonana pod egidą Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w 2007 roku. Struktura klasyfikacji oparta jest na systemie pojęć, do których należy (zgodnie z poziomem ogólności): zawód, specjalność, umiejętności oraz kwalifikacje zawodowe.

Po dokonaniu klasyfikacji odpowiedzi niezbędne okazało pogrupowanie zawodów w szersze kategorie, których wyodrębniono sześć (wykres 1). Dodatkowo uwzględniono dwie kategorie. Pierwsza grupuje odpowiedzi rodziców mówiące o tym, że wybór zawodu należy do dziecka, a w drugiej umieszczono odpowiedzi, których nie udało się zakwalifikować (inne). Dane otrzymano od 471 osób. Rodzice czasami wymieniali więcej niż jeden zawód; z takim sytuacjami mamy do czynienia w 37 przypadkach.

Wykres 1. Jakiego zawodu pragnie Pan/Pani dla swojego dziecka ?

Z zestawienia wynika, że rodzice najczęściej pragnęliby, aby ich dzieci wykonywały zawody związane z służbą zdrowia (lekarze, w tym zwłaszcza dentyści, a także weterynarze). Na dwóch dalszych miejscach znalazły się zawody wymagające wysokich kwalifikacji i wyższego wykształcenia. Należą do nich zawody inżynieryjno – techniczne, wśród których często wymieniani są informatycy i programiści oraz specjaliści (prawnicy, ekonomiści, twórcy). Choć pod względem częstości różnice pomiędzy tymi kategoriami są niewielkie, zawody politechniczne częściej wymieniane były na pierwszym miejscu, specjaliści na drugim, co może sugerować, iż te drugie są słabiej preferowane.

Dla części rodziców (ponad 10%) atrakcyjny jest zawód nauczyciela (w tym akademickiego), a także prace biurowe oraz niewymagające wyższych kwalifikacji

(ok.9%). Stosunkowo rzadko, bo tylko 5,7% rodziców chciałoby, aby ich dzieci wykonywały zawody usługowe (np. robotnicy wykwalifikowani, sprzedawcy) lub zajmowały się pracą na roli.

Warto także zwrócić uwagę na fakt, iż 11,6% rodziców zakłada, iż o swojej przyszłości zawodowej zadecyduje samo dziecko.

W związku z ograniczeniami badania (niereprezentatywność próby: nadreprezentacja matek i osób z wyższym wykształceniem) komentarze i uogólnienia są niepewne, gdyby jednak o nie się pokusić, można dojść do wniosku, iż oczekiwania rodziców są słabo związane z aktualną i prognozowaną sytuacją na rynku pracy. Rodzice pragnęliby, aby ich dzieci wykonywały zawody cieszące się dużym prestiżem, wymagające wyższego wykształcenia i znacznych kwalifikacji; należy do nich lekarz, inżynier czy nauczyciel. Preferencje te zdają się nie brać pod uwagę możliwości uzyskania pracy zgodnej z zawodem (w tym także deficytów niektórych profesji) ani ewentualnych gratyfikacji finansowych. Nie

znajduje odzwierciedlenia rosnący popyt na zawody usługowe, np. robotników wykwalifikowanych czy pracowników turystyki, handlu itp.

Co dziwne, choć być może związane z konstrukcją pytań ankiety, niewielu rodziców chciałoby, aby ich dzieci prowadziły samodzielną działalność gospodarczą.

6.2. Zróżnicowania aspiracji zawodowych

Zróżnicowanie aspiracji analizowano na trzech płaszczyznach: miejsca zamieszkania rodziców, ich wykształcenia oraz płci dziecka. Każda z tych zmiennych jest związana z aspiracjami zawodowymi w sposób statystycznie istotny. Jak pokazuje tab.1 w najsilniejszym stopniu z aspiracjami związana jest płeć dziecka. Jest to przejawem dość banalnego zjawiska polegającego na tym, że rodzice mają odmienne oczekiwania, co do przyszłego zawodu dziecka w zależności od tego czy mają syna czy córkę. Niemal tak samo silne zależności łączą aspiracje zawodowe rodziców z ich wykształceniem oraz miejscem zamieszkania. Zależności te dotyczą aspiracji zawodowych traktowanych łącznie, bez uwzględnienia poszczególnych kategorii.

Zmienne	Wartości statystyki
Wykształcenie rodzica	Chi-kwadrat – 64,93 p = 0,00 V-Cramera = 0,24
Miejsce zamieszkania rodzica	Chi-kwadrat – 31,84 p < 0,001 V-Cramera = 0,26
Płeć dziecka	Chi-kwadrat – 68,74 p < 0,001 V-Cramera = 0,39

6.3. Wykształcenie rodziców a aspiracje zawodowe

Aspiracje zawodowe rodziców w silnym stopniu różnicuje wykształcenie rodzica.

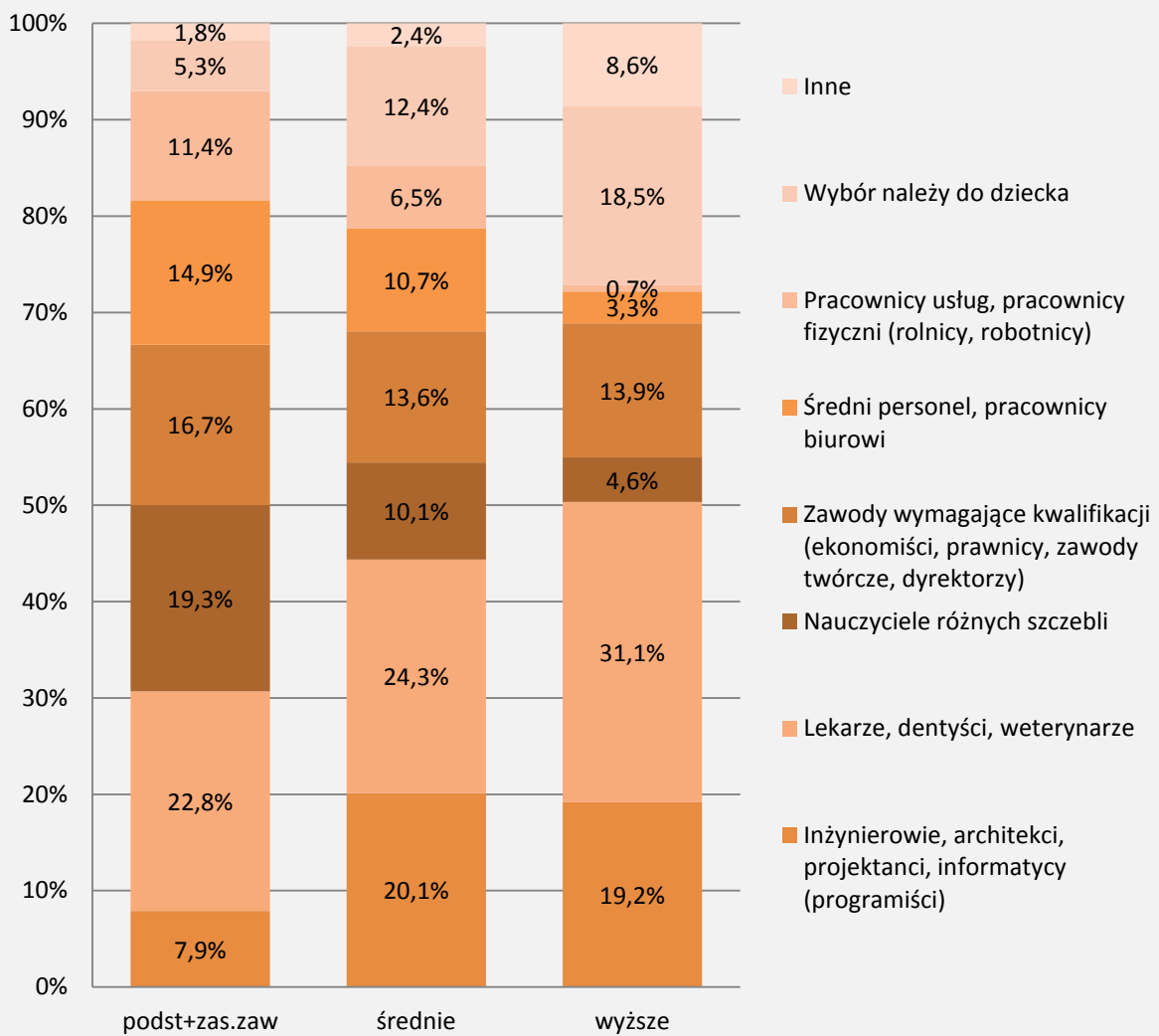
Jak pokazuje tabela 2 zarysowały się wyraźne różnice w kilku kategoriach zawodowych, z wyjątkiem zawodów wymagających wysokich kwalifikacji i wykształcenia, takich jak ekonomista czy prawnik, które są prawie tak samo są mile widziane dla dzieci niezależnie od poziomu wykształcenia rodzica. Zawody medyczne są przedmiotem pragnień głównie rodziców z wykształceniem wyższym i średnim, w mniejszym stopniu są nimi zainteresowani rodzice z wykształceniu niższym.

W pozostałych kategoriach zróżnicowania są wyraźne. O zawodach politechnicznych marzą głównie rodzice o wykształceniu średnim i wyższym, oni także pozostawiają dziecku decyzję o wyborze zawodu. Dla rodziców z wykształceniem podstawowym, zawodowym i średnim, atrakcyjne dla dzieci są zawody usługowe, wymagające pracy fizycznej oraz administracyjno-biurowe, które niemal zupełnie nie interesują rodziców z wykształceniem wyższym.

Tabela 2. Wykształcenie rodziców a aspiracje zawodowe

Zawód	Wykształcenie rodzica					
	podst+zas.zaw		średnie		wyższe	
	Częstość	Procent	Częstość	Procent	Częstość	Procent
Inżynierowie, architekci, projektanci, informatycy (programiści)	9	7,9%	34	20,1%	29	19,2%
Lekarze, dentyści, weterynarze	26	22,8%	41	24,3%	47	31,1%
Nauczyciele różnych szczebli	22	19,3%	17	10,1%	7	4,6%
Zawody wymagające kwalifikacji (ekonomiści, prawnicy, zawody twórcze, dyrektorzy)	19	16,7%	23	13,6%	21	13,9%
Średni personel, pracownicy biurowi	17	14,9%	18	10,7%	5	3,3%
Pracownicy usług, pracownicy fizyczni (rolnicy, robotnicy)	13	11,4%	11	6,5%	1	0,7%
Wybór należy do dziecka	6	5,3%	21	12,4%	28	18,5%
Inne	2	1,8%	4	2,4%	13	8,6%
Ogółem	114	100,0%	169	100,0%	151	100,0%

Wykres 2. Wybór zawodu w zależności od wykształcenia rodziców

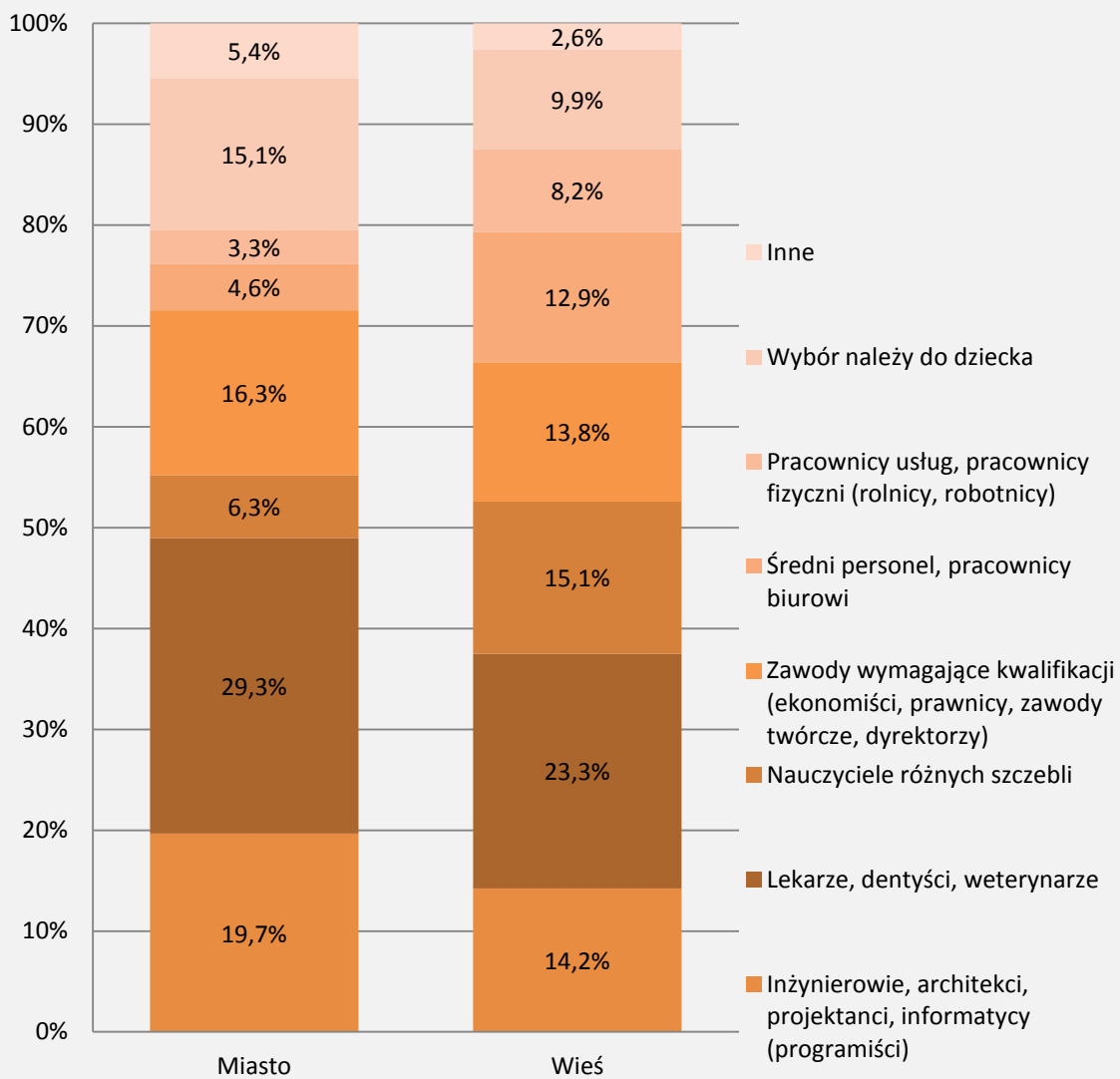
6.4. Miejsce zamieszkania

Jak można było oczekiwać, aspiracje zawodowe są zróżnicowane środowiskowo. Mieszkańcy miast częściej pragną dla swych dzieci zawodów politechnicznych i lekarskich, częściej też pozostawiają dziecku decyzje o wyborze zawodu. Mieszkańcy wsi zdecydowanie częściej chcieliby, aby dzieci wykonywały zawód nauczyciela oraz zawody biurowe i niewymagające wysokich kwalifikacji, w tym działalność w sektorze usług i prace fizyczne. Zróżnicowania te mają inny charakter: przewaga preferencji rodziców miejskich uwidacznia się w dwóch kategoriach (zawody politechniczne oraz medyczne), które były wymienione przez nich znacznie częściej (o ok. 1/3). Z sytuacją odwrotną mamy do czynienia jeśli chodzi o rodziców wiejskich, Znacznie częściej wymieniają oni zawody nauczycielskie. Przeszło dwukrotnie częściej niż rodzice miejscy wymieniają pozostałe zawody (takie jak: robotnicy wykwalifikowani, pracownicy usługowi).

Tabela 3. Miejsce zamieszkania a aspiracje zawodowe

Zawód	Miejsce zamieszkania			
	Miasto		Wieś	
	Częstość	Procent	Częstość	Procent
Inżynierowie, architekci, projektanci, informatycy (programiści)	47	19,7%	33	14,2%
Lekarze, dentyści, weterynarze	70	29,3%	54	23,3%
Nauczyciele różnych szczebli	15	6,3%	35	15,1%
Zawody wymagające kwalifikacji (ekonomiści, prawnicy, zawody twórcze, dyrektorzy)	39	16,3%	32	13,8%
Średni personel, pracownicy biurowi	11	4,6%	30	12,9%
Pracownicy usług, pracownicy fizyczni (rolnicy, robotnicy)	8	3,3%	19	8,2%
Wybór należy do dziecka	36	15,1%	23	9,9%
Inne	13	5,4%	6	2,6%
Ogółem	239	100,0%	232	100,0%

Wykres 3. Wybór zawodu w zależności od miejsca zamieszkania

6.5. Płeć dziecka

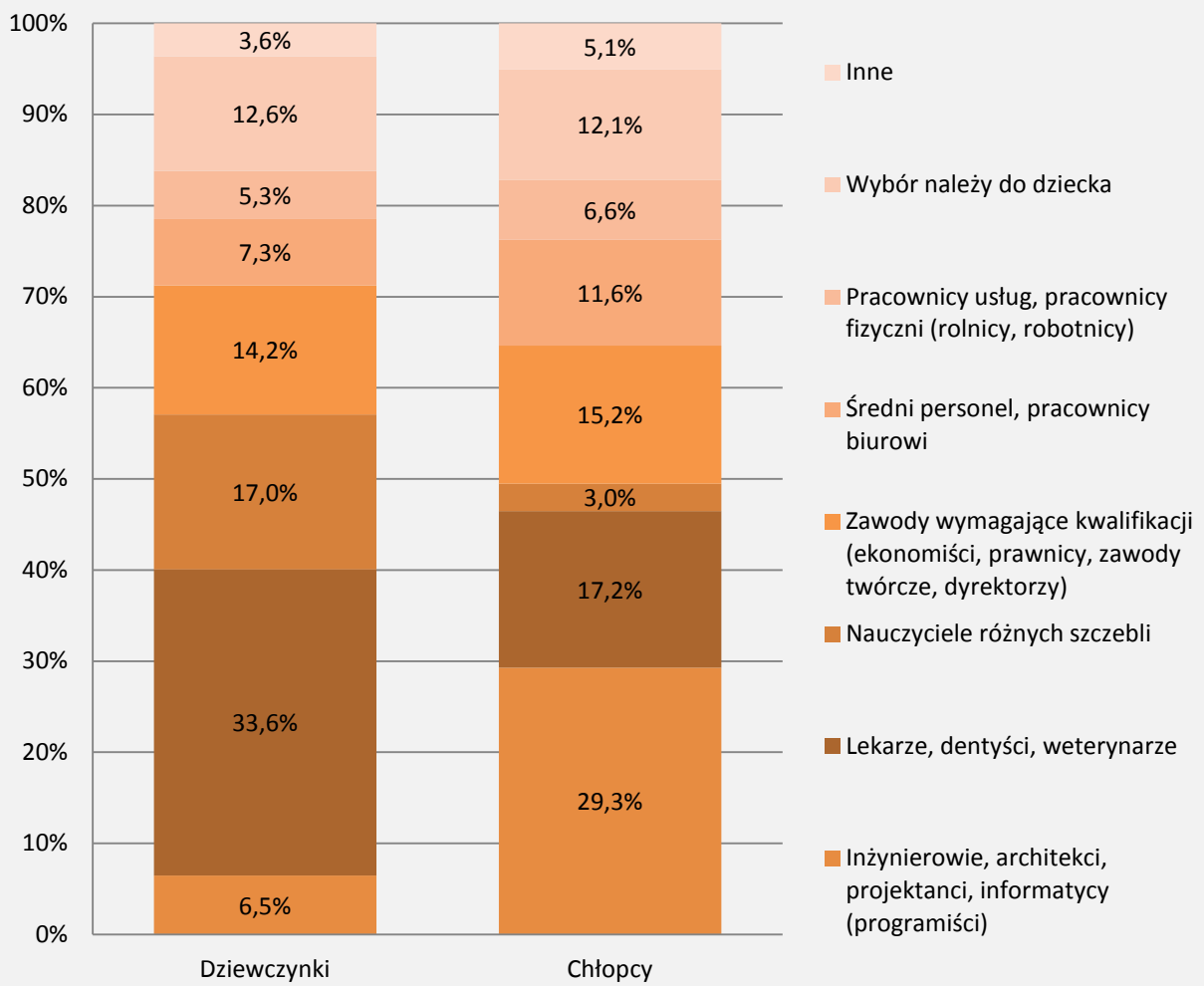
Nie jest zaskoczeniem, że aspiracje zawodowe są wyraźnie zróżnicowane ze względu na płeć dziecka i są wyrazem tradycyjnych oczekiwań i stereotypów.

Zdecydowana większość rodziców pragnie, aby dziewczynki wykonywały zawody medyczne lub były nauczycielkami, zaś chłopcy zawody politechniczne (inżynierowie, informatycy itp.). W pozostałych kategoriach nie zarysowują się wyraźne różnice ze względu na płeć dziecka.

Tabela 4. Płeć dziecka a aspiracje zawodowe

Zawód	Płeć dziecka			
	Dziewczynki		Chłopcy	
	Częstość	Procent	Częstość	Procent
Inżynierowie, architekci, projektanci, informatycy (programiści)	16	6,5%	58	29,3%
Lekarze, dentyści, weterynarze	83	33,6%	34	17,2%
Nauczyciele różnych szczebli	42	17,0%	6	3,0%
Zawody wymagające kwalifikacji (ekonomiści, prawnicy, zawody twórcze, dyrektorzy)	35	14,2%	30	15,2%
Średni personel, pracownicy biurowi	18	7,3%	23	11,6%
Pracownicy usług, pracownicy fizyczni (rolnicy, robotnicy)	13	5,3%	13	6,6%
Wybór należy do dziecka	31	12,6%	24	12,1%
Inne	9	3,6%	10	5,1%
Ogółem	247	100,0%	198	100,0%

Wykres 4. Wybór zawodu w zależności od płci dziecka

6.6. Analiza tabel wielodzielczych i analiza korespondencji

W pracy badamy zależności pomiędzy obserwowanymi, na podstawie odpowiedzi na pytanie ankietowe, aspiracjami zawodowymi rodziców w stosunku do własnych dzieci a ich wykształceniem, miejscem zamieszkania i płcią dziecka.

Zmienne te są zmiennymi o skali nominalnej, przy czym miejsce zamieszkania oraz płeć mają po 2 kategorie (odpowiednio: miasto/wieś, dziewczynka/chłopiec) natomiast wykształcenie rodzica ujęto w 3 kategorie: podstawowe, średnie lub wyższe, które są efektem kategoryzacji 10 poziomów wykształcenia występujących w ankiecie. Punktem wyjścia klasyfikacji kategorii zawodów był Międzynarodowy Standard Klasyfikacji Zawodów ISCO-08, ściślej zaś jej polska adaptacja, dokonana pod egidą Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w 2007 roku. Ze względu na duże rozproszenie danych dokonano ich kategoryzacji łącząc zawody pokrewne w 6 ogólnych kategoriach. Dodatkowo wyróżniono kategorię „inne” obejmującą wypowiedzi trudne do klasyfikacji w ramach ISCO oraz kategorię „wybór należy do dziecka”.

Do analizy zależności pomiędzy tymi zmiennymi jakościowymi stosujemy metody analizy tabel wielodzielczych oraz analizy korespondencji (odpowiedniości), umożliwiające opisową analizę danych nominalnych oraz odzwierciedlenie graficzne obiektów z uwzględnieniem ich wybranych cech. Ze względu na ograniczoną liczbę kategorii czynników pominięto stosowanie technik modelowania takich jak np. analiza log-liniowa oraz wpływu interakcji tych czynników.

Interesowało nas, czy aspiracje zawodowe są zależne od wymienionych zmiennych, a jeśli tak to, które kombinacje poziomów występują częściej niż wynikałoby to z niezależności.

Zweryfikowano hipotezę o niezależności wyboru zawodu dla dziecka od wymienionych zmiennych za pomocą testu χ^2 zastosowanego do macierzy kontyngencji gdzie wiersze reprezentują wybierane zawody, a kolumny kategorie badanych czynników (funkcją *assocstats* pakiet *VCD* w *R*).

Istnieje istotny statystycznie związek między wykształceniem, miejscem zamieszkania, płcią dziecka a aspiracjami zawodowymi rodziców (dane w tabeli 1).

Zależności te można przedstawić w formie graficznej używając tzw. map ciepła (funkcja *heatmap* w pakiecie *R*). W tym celu wyznacza się macierz standaryzowanych reszt Pearsonowskich, jako różnicę pomiędzy macierzą korespondencji (czyli częstości względnych powstałą przez podzielenie liczebności w poszczególnych komórkach przez liczebność ogólną) oraz macierzą częstości oczekiwanych (iloczyn sum częstości względnych w odpowiednim wierszu i kolumnie), podzieloną przez pierwiastek kwadratowy z macierzy częstości oczekiwanych. Z tej macierzy można odczytać, poprzez porównanie wartości modułowej różnic i ich znaku w poszczególnych komórkach, które zawody wybie-

rane są najczęściej przez rodziców w zależności od danej zmiennej np. wykształcenia rodziców. Na wykresach przyjęto, że kolor biały oznacza maksymalne odchylenie dodatnie a kolor czerwony maksymalne odchylenie ujemne.

Innym sposobem analizy tabel wielodzielczych jest badanie profili wierszowych i kolumnowych uzyskanych z macierzy kontyngencji oraz ich odchylenia w stosunku do profilu centralnego (centroidu). Macierz profili wierszowych/kolumnowych otrzymujemy przez unormowanie tabeli liczebności sumą liczebności w wierszu/kolumnie. Masą wiersza/kolumny nazywamy sumę odpowiednio wiersza/kolumny unormowaną liczebnością ogólną. Masa wiersza/kolumny określa proporcjonalny udział odpowiedniej kategorii wierszowej/kolumnowej w całej populacji. Profilem centralnym (centroidem) wierszowym/kolumnowym nazywamy wektor o wartościach równych masie wierszowej/kolumnowej wyrażający oczekiwany, przy założeniu niezależności zmiennych, rozkład. Wykresy profili wierszowych i kolumnowych pokazują jak rozkładają się kategorie wierszowe w kategoriach kolumnowych i odwrotnie. Umieszczając dodatkowo na wykresie odpowiedni profil centralny można przedstawić, która kategoria ma rozkład w największym stopniu odbiegający od tego centroidu.

W analizie ograniczymy się do macierzy, w których wierszami będą poszczególne kategorie zawodów a kolumnami kategorie badanych czynników. Odpowiednie wykresy pokazują, które zawody są częściej/rzadziej wybierane w zależności od kategorii czynnika (wykształcenia rodziców, miejsca zamieszkania i płci dziecka) w stosunku do oczekiwanego, teoretycznego rozkładu wyboru zawodów przy założeniu niezależności, czyli w stosunku do centroidu.

Zróznicowanie wyborów zawodów względem badanych czynników może być także zobrazowane przy pomocy tzw. map percepcyjnych tworzących łatwo interpretowalne graficzne przedstawienie podobieństwa badanych obiektów i ich atrybutów. W przypadku tego opracowania do tworzenia map zastosowana została funkcja analizy korespondencji ca z pakietu CA w środowisku R. Redukcja wymiarów została ograniczona tylko do jedno lub dwuwymiarowej przestrzeni, ze względu na liczbę kategorii czynników.

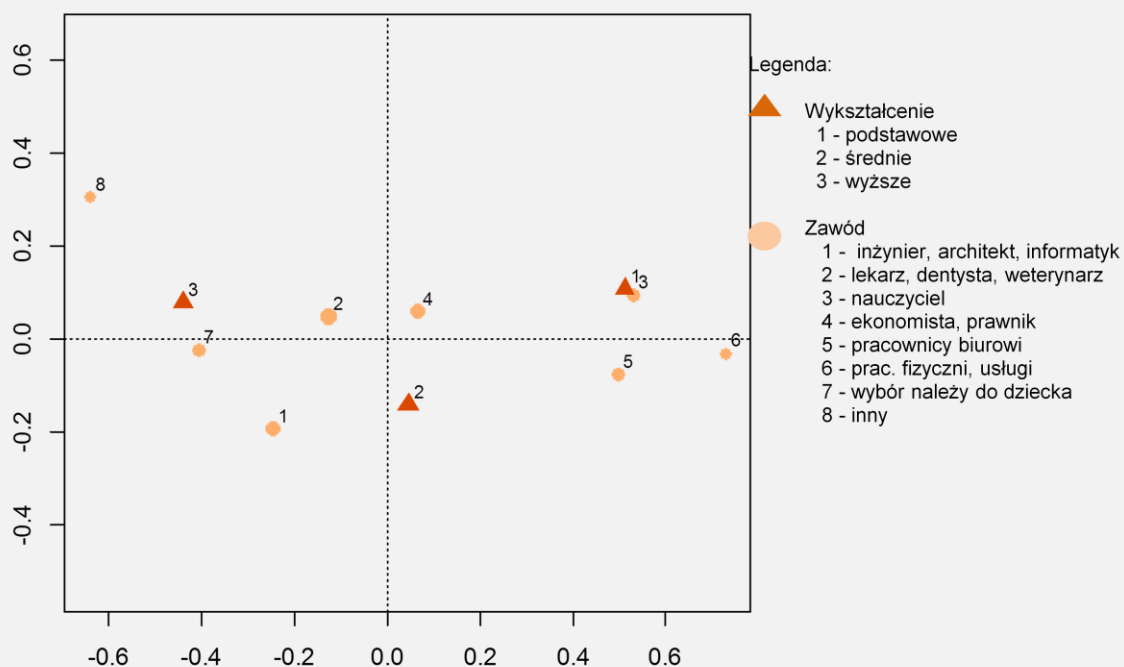
6.7. Wykształcenie a aspiracje zawodowe

Na wykresie 5 przedstawiono mapę percepcji obrazującą zależność wykształcenia rodziców i ich aspiracji zawodowych w stosunku do własnych dzieci.

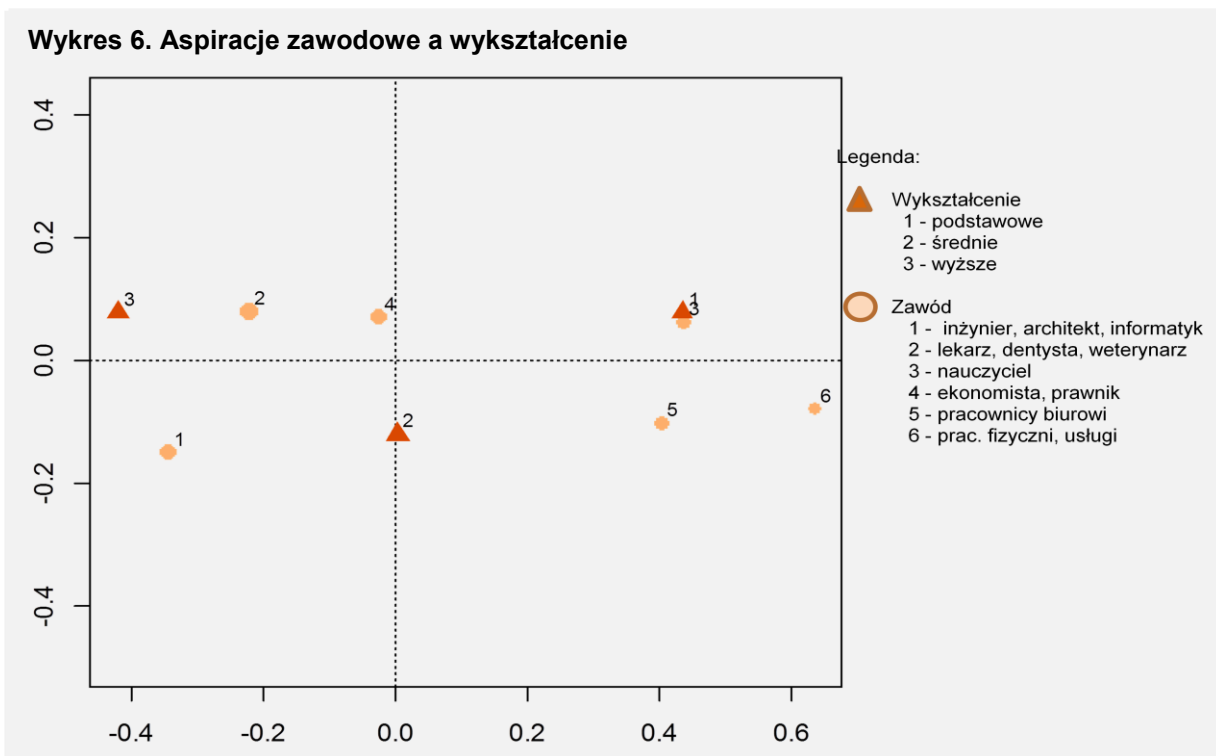
Analizujemy, po której stronie osi znajdują się dane punkty. Przykładowo punkt reprezentujący *zawód nauczyciel* jest punktem znajdującym się po prawej stronie osi, a grupa *wykształcenie niższe* także znajduje się po tej samej stronie względem początku pierwszej osi, można, więc wnioskować, że pierwsza oś pozwala odróżnić kategorię *zawód nauczyciel* od innych kategorii zawodowych oraz, że *rodzice z niższym wykształceniem* różnią się na przykład od *rodziców z wyższym wykształceniem* tym, że wśród *rodziców z niższym wykształceniem* jest relatywnie więcej takich, którzy wybierają dla dziecka zawód nauczyciela.

Rodzice o niższym poziomie wykształcenia najczęściej wybierają dla dzieci zawód nauczyciela oraz częściej niż pozostali zawody związane z pracą w biurze i pracami fizycznymi. Z wyższym wykształceniem rodziców łączy się wybór zawodów wymagających wysokich kwalifikacji (inżynierowie, programiści, lekarze). Również częściej ta grupa rodziców pozostawia wybór zawodu do decyzji dziecka.

Wykres 5. Aspiracje zawodowe a wykształcenie

Jeszcze wyraźniej zależności te ilustruje kolejny wykres, na którym wyłączono z analizy kategorię „inne zawody” ze względu na rzadkość jej występowania oraz kategorię „wybór należy do dziecka” pozostawiając tylko kategorie związane z konkretnymi zawodami.

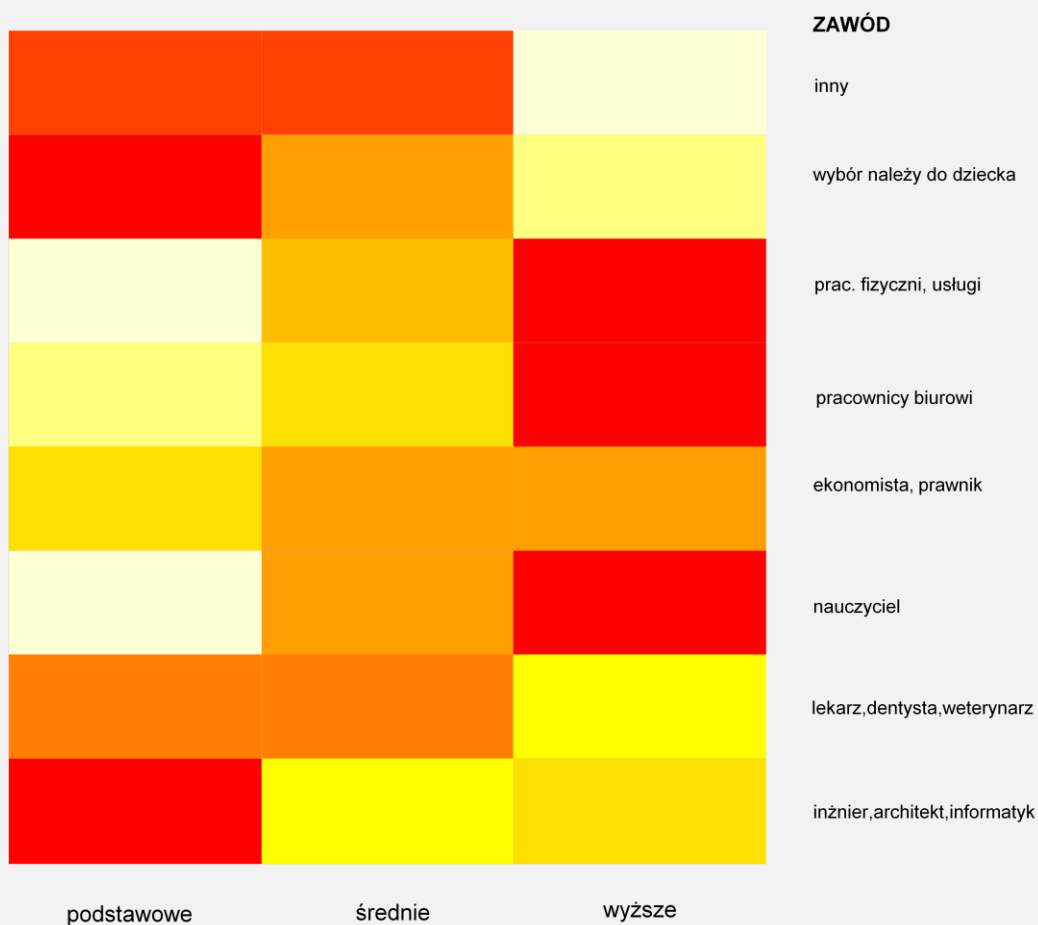

W przypadku wyboru zawodów badanych bardzo wyraźnie różnicuje wykształcenie rodziców. Po prawej stronie względem środka osi znajdują się rodzice z niższym (podstawowym i zasadniczym zawodowym) wykształceniem wybierający dla dzieci głównie zawód nauczyciela oraz zawody niewymagające wysokich kwalifikacji (wykwalifikowani robotnicy, pracownicy biurowi) a po stronie lewej rodzice z wyższym wykształceniem wybierający zawody o wysokich kwalifikacjach (inżynierowie, lekarze) Średnie wykształcenie rodziców nie różnicuje populacji.

Zależności te można przedstawić również w innej formie graficznej z użyciem tzw. map ciepła, które pokazują, jaki zawód wybierany jest najczęściej/najrzadziej w zależności od wykształcenia rodziców.

Największe reszty (co do modułu) obserwujemy dla takich zawodów jak inżynier, lekarz, nauczyciel oraz zawody wymagające niskich kwalifikacji (robotnicy, rolnicy).

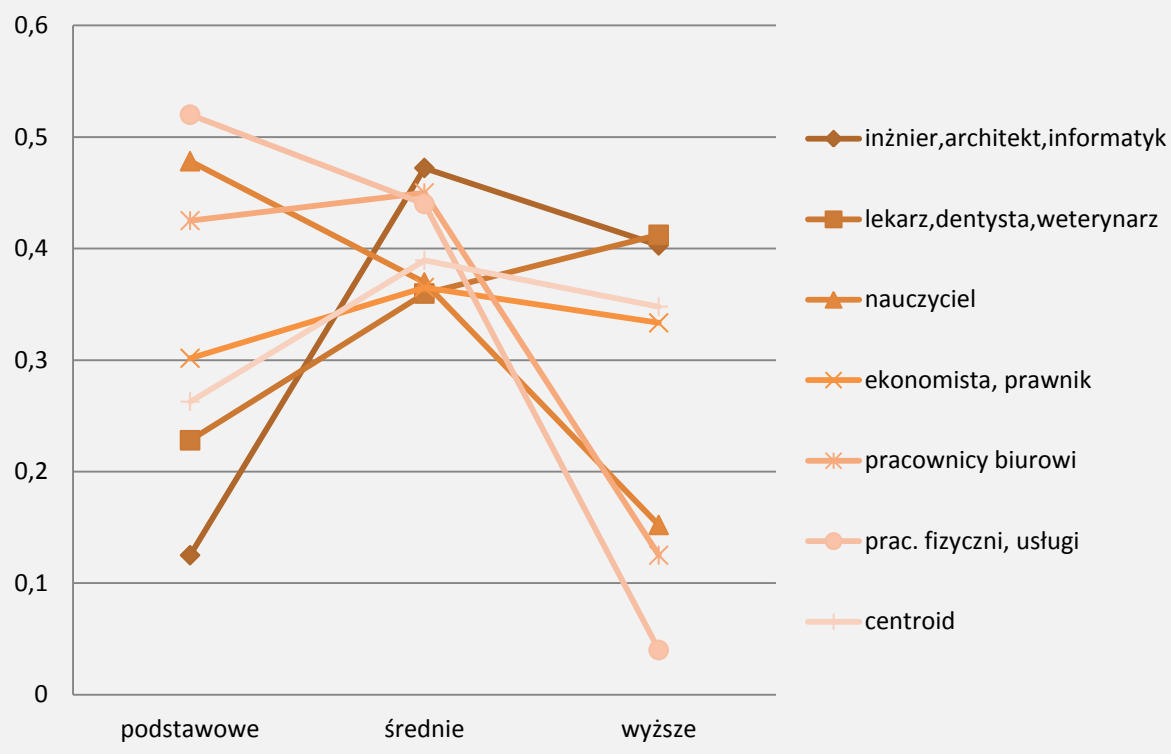
Wykres 7. Aspiracje zawodowe a wykształcenie

Wykres 7 pokazuje zróżnicowane wybory dokonywane przez rodziców w zależności od poziomu wykształcenia. Rodzice z wykształceniem niskim (podstawowym i zasadniczym zawodowym) wybierają głównie zawody nauczyciela i takie, które wymagają niższych kwalifikacji a nie są one atrakcyjne dla rodziców z wykształceniem wyższym. Ta grupa wybiera głównie zawód lekarza lub inżyniera oraz inne zawody wymagające wysokich kwalifikacji (prawnicy, ekonomiści).

Kolejną możliwością jest porównanie odchylenia różnych zawodów od średniego profilu (centroidu)

Wykres 8. Aspiracje zawodowe a wykształcenie rodziców

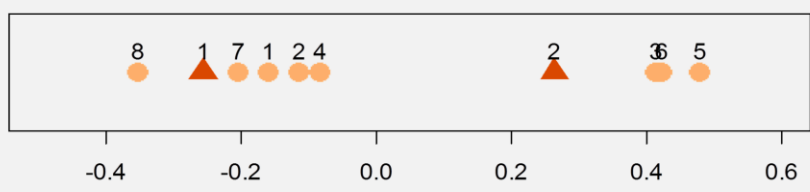
Na wykresie 8 widać wyraźne odchylenia różnych zawodów od średniego profilu w zależności od poziomu wykształcenia rodziców. Obrazuje on znaczne podobieństwa między niektórymi zawodami. Zawody takie jak: pracownicy fizyczni, pracownicy biurowi, nauczyciele wybierają rodzice z wykształceniem podstawowym a pomijają rodzice z wykształceniem wyższym. Ci z kolei preferują w swoich wyborach zawody politechniczne i medyczne.

6.8. Miejsce zamieszkania a aspiracje zawodowe rodziców

Analogicznie jak dla wykształcenia w różny sposób zobrazować można zależność między miejscem zamieszkania respondentów a ich aspiracjami zawodowymi.

Mapa percepcji (wykres 9) pokazuje, że rodzice mieszkający na wsi pragną dla dzieci głównie zawodów nauczycielskich lub związanych z pracą fizyczną i usługami oraz pracy w biurze. Mieszkańcy miast pozostawiają decyzję wyboru zawodu dziecku a wybieranych zawodów preferują zawody politechniczne.

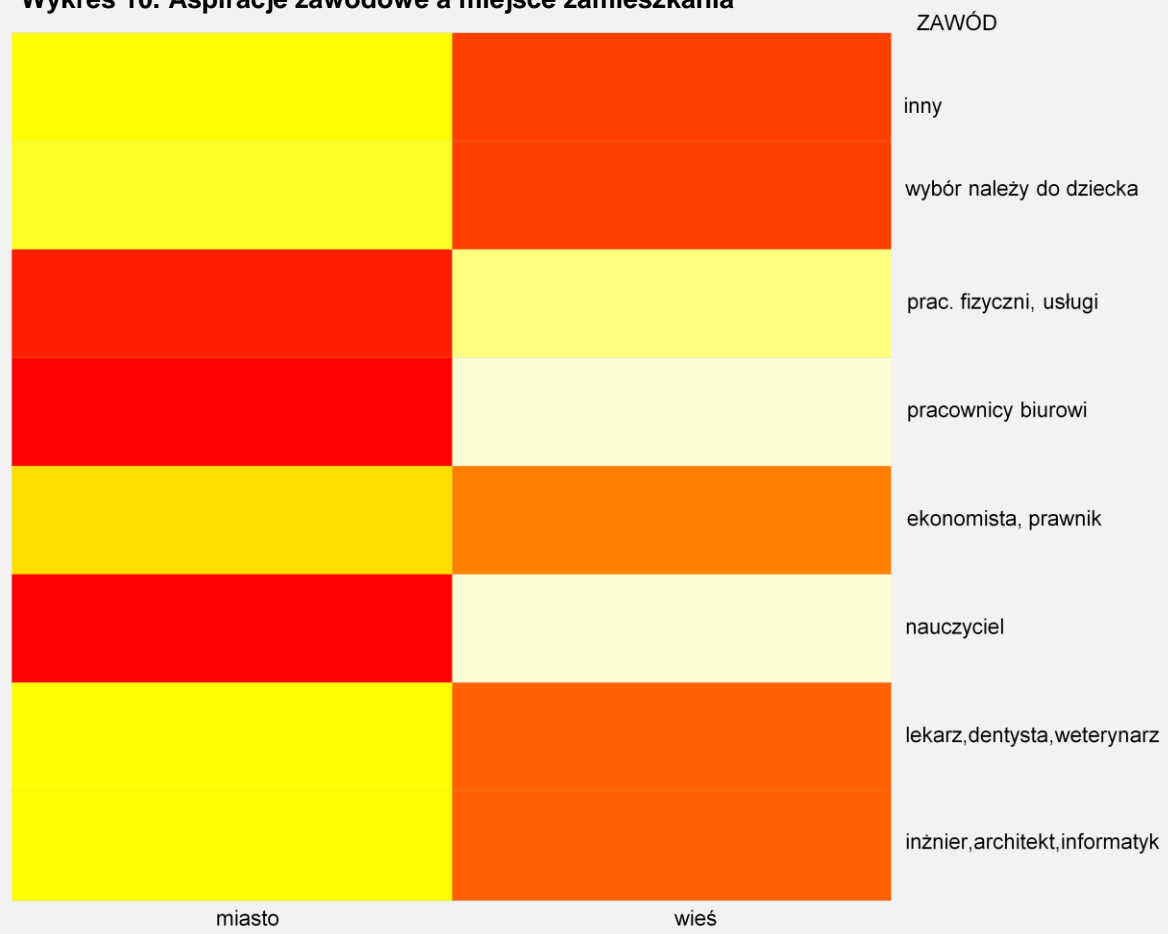
Wykres 9. Aspiracje zawodowe a miejsce zamieszkania

- Legenda:
- Miejsce zamieszkania
    - 1 - miasto
    - 2 - wieś
  - Zawód
    - 1 - inżynier, architekt, informatyk
    - 2 - lekarz, dentysta, weterynarz
    - 3 - nauczyciel
    - 4 - ekonomista, prawnik
    - 5 - pracownicy biurowi
    - 6 - prac. fizyczni, usługi
    - 7 - wybór należy do dziecka
    - 8 - inny

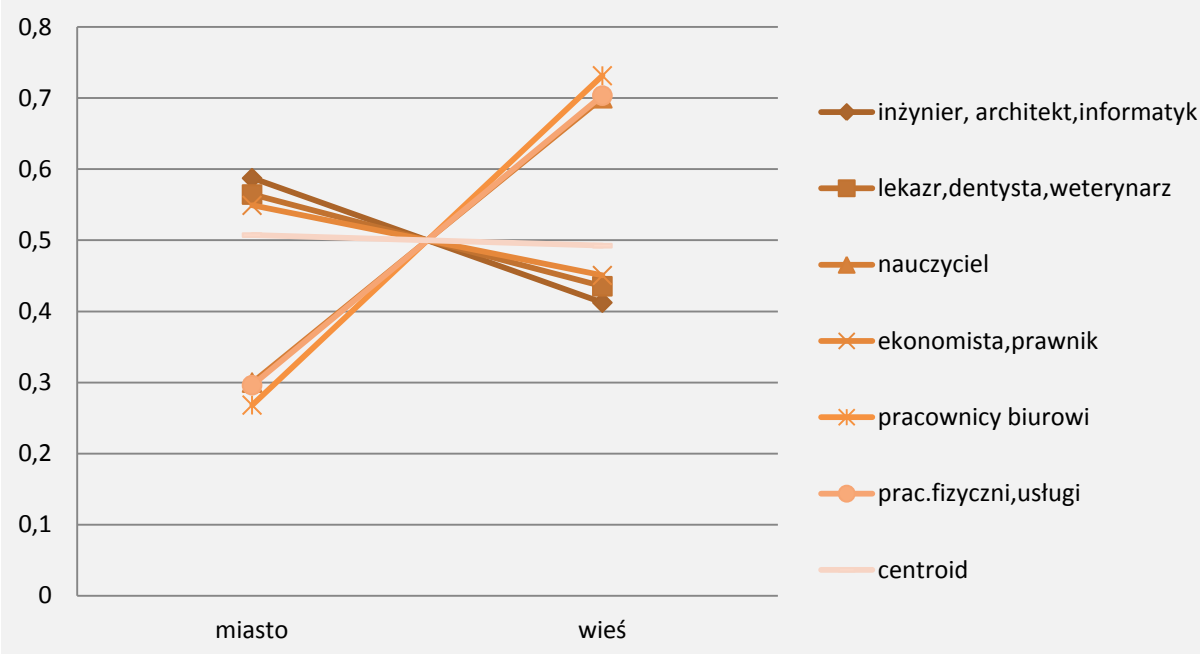
Mapa ciepła dla tej zależności wskazuje, że największe „reszty” występują dla takich zawodów jak nauczyciele, pracownicy biurowi i pracownicy fizyczni. Dla rodziców mieszkających na wsi najbardziej atrakcyjny jest zawód nauczyciela oraz pracownika biurowego, a dla mieszkańców miast zawody politechniczne (inżynierowie, informatycy) i lekarze, w tym dentyści i weterynarze (wykres10).

Wykres 10. Aspiracje zawodowe a miejsce zamieszkania

Zależności między miejscem zamieszkania a upragnionym zawodem można również przedstawić jako odchylenie od centroidu czyli średniego profilu obliczanego zgodnie z zasadą podaną w przypadku zależności aspiracji od wykształcenia (wykres 11).

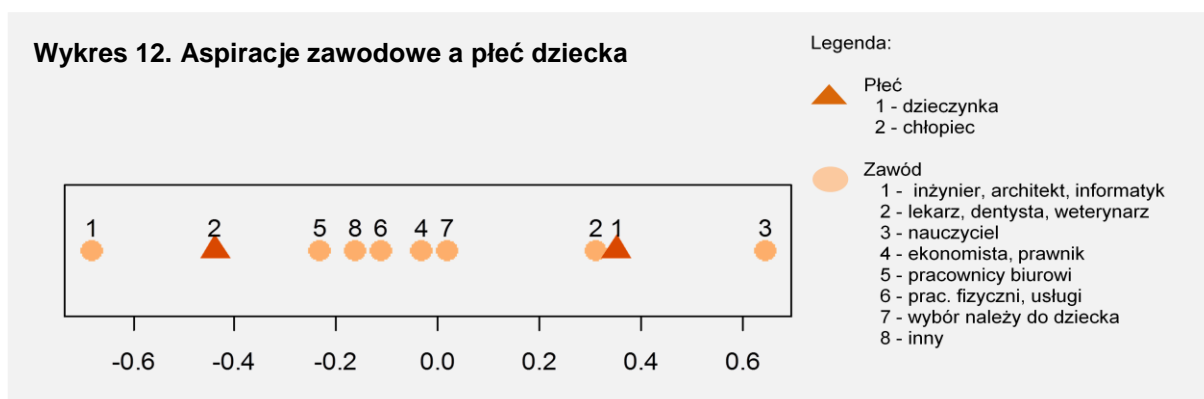
Wykres 11. Aspiracje zawodowe a miejsce zamieszkania

Największe odchylenie od średniego profilu (centroidu) występuje dla następujących zawodów: pracownicy biurowi i nauczyciele (profile niemal identyczne) oraz pracownicy fizyczni. Zawody te są preferowane przez rodziców zamieszkujących na wsi a zdecydowanie nie są brane pod uwagę przez rodziców z miasta. Pozostałe zawody wykazują niewielkie odchylenie od średniego profilu co świadczy o tym, iż mimo statystycznej zależności, miejsce zamieszkania w niewielkim stopniu różnicuje ich wybór.

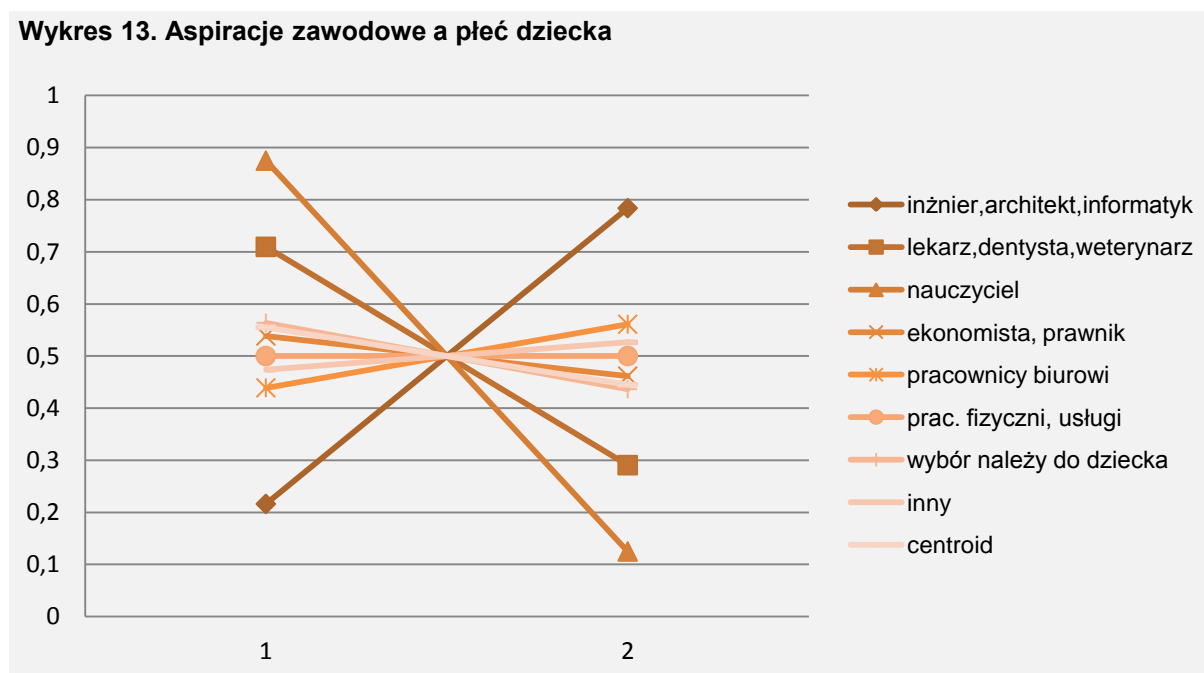
6.9. Płeć dziecka a aspiracje zawodowe rodziców

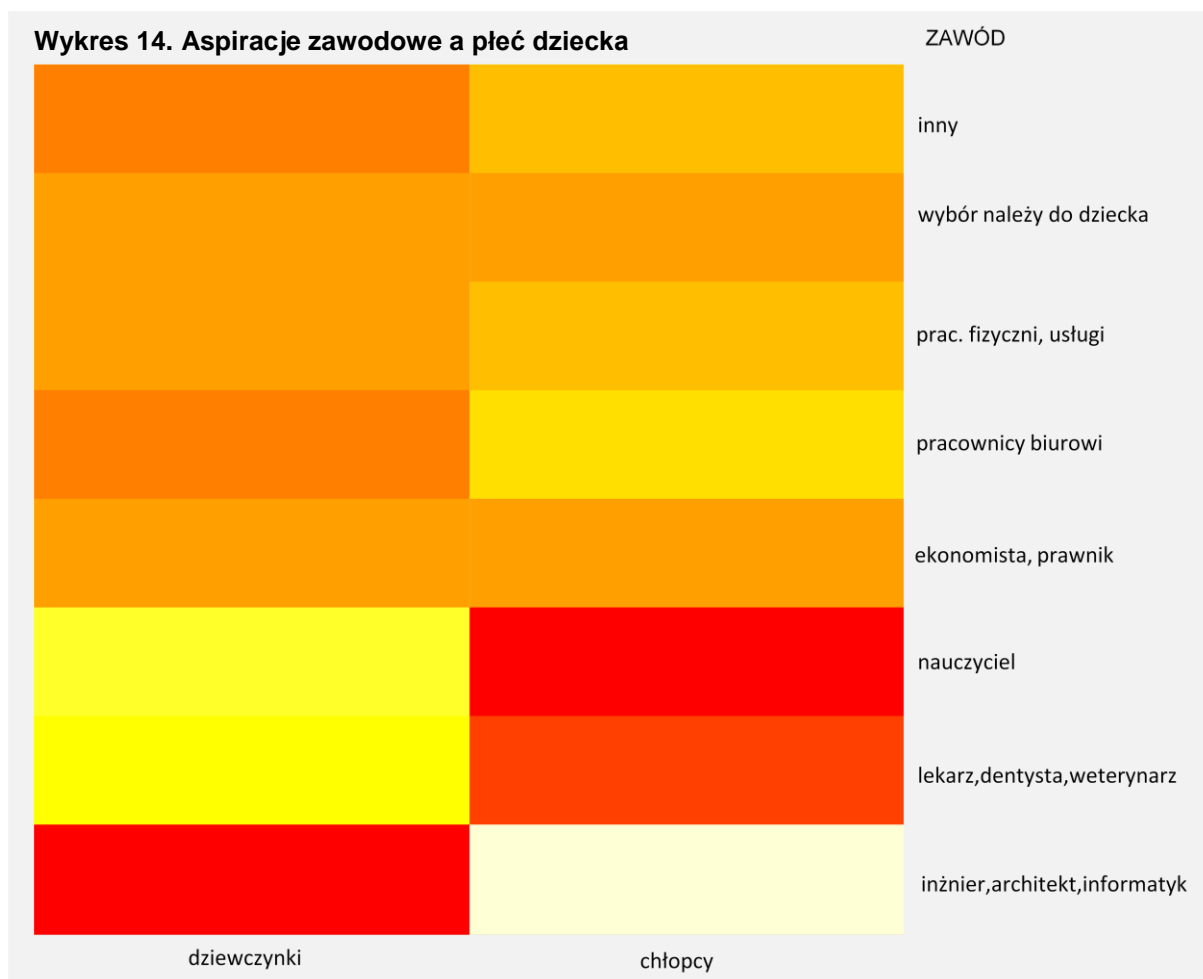
Na aspiracje zawodowe rodziców istotny wpływ ma płeć dziecka. Zależności między tą zmienną a zawodami można przedstawić graficznie analogicznie jak w przypadku wykształcenia i miejsca zamieszkania.

Mapa percepcji (wykres 12) wskazuje, że rodzice preferują dla dziewczynek przede wszystkim zawody nauczycielskie a dla chłopców politechniczne.

Trzy zawody przede wszystkim wykazują znaczne odchylenie od centroidu: politechniczne, medyczne i nauczycielskie. Dziewczynki, zdaniem rodziców, powinny być nauczycielkami lub lekarkami a chłopcy inżynierami lub informatykami. Profile pozostałych zawodów nieznacznie odbiegają od średniego, co oznacza, że zawodów tych nie różnicuje płeć dziecka (wykres 13).

Zależność tę równie wyraźnie przedstawia *mapa ciepła*. Największe „reszty” występują dla zawodów politechnicznych, tradycyjnie wybieranych jako przyszły zawód dla chłopców. Nieco mniejsze dla zawodów medycznych i nauczycielskich, choć zawody te przypisywane są dziewczynkom (wykres 14).

6.10. Szansa wyboru zawodu

Przy analizie wyboru zawodu w zależności od wykształcenia rodziców, miejsca zamieszkania i płci dziecka można zastosować specyficzny sposób wyrażania prawdopodobieństwa, zwanym szansą – pojęcie stosowane w regresji logistycznej. Prawdopodobieństwo klasycznie wyraża się za pomocą stosunku liczby sukcesów do liczby wszystkich prób. Natomiast szansę oblicza się jako stosunek liczby sukcesów do liczby porażek wyrażaną wzorem:

$$S(a) = P(a)/1-P(a)$$

gdzie $P(a)$ oznacza prawdopodobieństwo zajścia zdarzenia a (np. wybór zawodu nauczyciel).

Z dokonanych wyliczeń wynika, że:

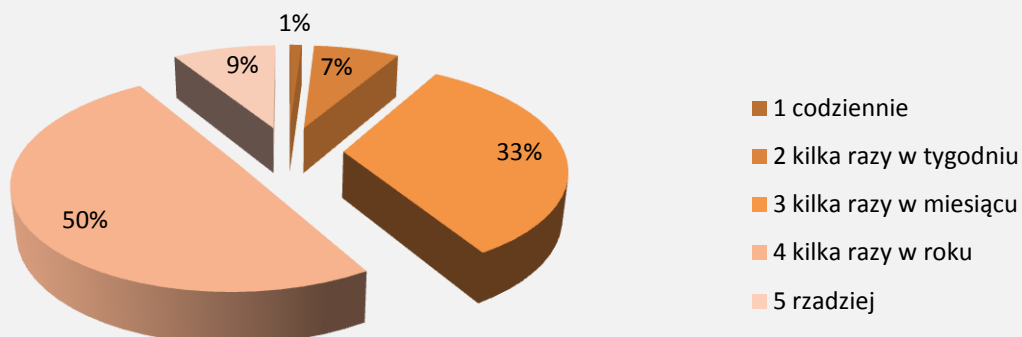
- W przypadku rodziców z niższym poziomem wykształcenia w relacji do rodziców z wykształceniem wyższym szansa wyboru jest:
  - dziewiętnastokrotnie większa w zawodach związanych z pracą fizyczną, usługowych i prac w rolnictwie;
  - pięciokrotnie większa w zawodach związanych z pracami biurowymi;
  - czterokrotnie większa w zawodach nauczycielskich.
- W przypadku rodziców z wyższym wykształceniem w stosunku do rodziców z niższym wykształceniem szansa wyboru zawodów politechnicznych jest prawie trzykrotnie większa. Istnieje także czterokrotnie większa szansa pozostawienia dziecku decyzji o wyborze zawodu.
- Szanse wyboru zawodu określone dla mieszkańców wsi w relacji do mieszkańców miast są:
  - ponad dwu i półkrotnie większe dla zawodu nauczyciela;
  - trzykrotnie większe w przypadku zawodów usługowych;
  - dwu i półkrotnie większe dla zawodów związanych z pracą fizyczną, usługowych i pracą w rolnictwie.
- Płeć dziecka różnicuje szanse wyboru następujących zawodów:
  - politechnicznych – sześciokrotnie większe w przypadku chłopców;
  - nauczycielskich – prawie siedmiokrotnie większe u dziewcząt.

6.11. Aktywność perswazyjna rodziny

Elementem troski o przyszłość dziecka jest podejmowanie przez rodziców działań mających ułatwić dziecku podjęcie w przyszłości decyzji związanych z dalszym kształceniem i wyborem zawodu. Stosunkowo łatwym działaniem (o dyskusyjnej skuteczności) jest rozmowa z dzieckiem o jego przyszłości. Zdecydowana większość rodziców (ponad 80%) rozmawia z dzieckiem o jego przyszłości zawodowej, 16% zaś przyznaje, że takich rozmów z dzieckiem nie prowadzi.

Zastanawiać może informacja dotycząca częstości prowadzonych rozmów. Ponad połowa z nich prowadzona jest zaledwie kilka razy w roku lub rzadziej, ponad 30 proc. kilka razy w miesiącu. Można przypuszczać, że tak rzadko prowadzone rozmowy nie wpływają na kształtowanie poglądów dziecka na temat jego przyszłości zawodowej. Tylko 7 proc. rodziców rozmawia z dziećmi o ich przyszłości naprawdę często tj. kilka razy w tygodniu a co setny rodzic codziennie (wykres 15).

Wykres 15. Jak często rozmawia Pani/Pan z dzieckiem o przyszłości zawodowej?

Istotne jest czego dotyczą te rozmowy. Z podanej 7 punktowej listy w pytaniu półotwartym badani mieli możliwość wyboru dowolnej liczby spraw poruszanych w rozmowach z dzieckiem i/lub wpisanie własnych tematów. Z uzyskanych informacji wynika, że najczęściej poruszonym tematem w rozmowach z dzieckiem jest sprawa pożądanego poziomu wykształcenia potrzebnego do wykonywania danego zawodu oraz wybór konkretnego zawodu. Rzadziej w rozmowach poruszane są sprawy związane z wynagrodzeniem czy doświadczeniami z (własnej lub znajomych) pracy zawodowej.

Interesujący jest również fakt, jak dziecko reaguje na takie rozmowy. Zdaniem rodziców zdecydowana większość dzieci słucha z zainteresowaniem i chętnie mówi o swojej przyszłości. Co trzecie dziecko ogranicza się do słuchania, ale nie rozwija tematu. Tylko nieliczni się nudzą lub protestują przeciwko takim rozmowom. Odpowiedzi te mogą być mocno zdeformowane przez skłonność do pozytywnej autoprezentacji.

Wnioski z badań pilotażowych:

- Najczęściej rodzice pragną, aby dzieci wykonywały zawody związane z służbą zdrowia (lekarze, w tym zwłaszcza dentyści, a także weterynarze). Na kolejnych miejscach znalazły się zawody wymagające wysokich kwalifikacji i wyższego wykształcenia: inżynierijno – techniczne, wśród których często wymieniani są informatycy i programiści oraz specjaliści (prawnicy, ekonomiści, twórcy).
- Nieco rzadziej wybierany jest zawód nauczyciela, (ponad 10% wyborów), a także prace biurowe oraz prace niewymagające wysokich kwalifikacji (ok.9%). Tylko 5,7% rodziców

chciałoby, aby ich dzieci wykonywały zawody usługowe (np. robotnicy wykwalifikowani, sprzedawcy) lub zajmowały się pracą na roli.

- Znaczna część (11,6%) rodziców zakłada, iż o swojej przyszłości zawodowej zadecyduje samo dziecko (dla porównania, w badaniu CBOS –u z 2009 roku odpowiedzi takich było tylko 5%).
- Aspiracje rodziców są zróżnicowane w zależności od ich wykształcenia, miejsca zamieszkania i płci dziecka. W najsilniejszym stopniu aspiracje różnicuje płeć dziecka, co świadczy o tym, że rodzice mają odmienne oczekiwania zawodowe w zależności od tego czy mają syna czy córkę. Rodzice pragną, aby dziewczęta pracowały jako nauczycielki i w służbie zdrowia a chłopcy wykonywali zawody politechniczne. W pozostałych kategoriach zawodowych różnice są niewielkie.
- Również wykształcenie rodziców istotnie różnicuje ich preferencje. Zawody politechniczne wybierane są przede wszystkim przez rodziców z wykształceniem wyższym i średnim. Zawód lekarza jest atrakcyjny bez względu na posiadane wykształcenie, podobnie jak zawody wymagające wysokich kwalifikacji (prawnicy, ekonomiści).
- Rodzice o niższym wykształceniu preferują zawód nauczyciela a także zawody usługowe, wymagające pracy fizycznej oraz administracyjno- biurowe, które wymieniają bardzo rzadko rodzice z wykształceniem wyższym. Także zawody politechniczne nie są obiektem marzeń rodziców z niższym wykształceniem.
- Występuje wyraźna różnica preferencji zawodowych rodziców w zależności od miejsca zamieszkania. Mieszkańcy miast częściej pragną dla swych dzieci zawodów politechnicznych i lekarskich, częściej też pozostawiają dziecku decyzje o wyborze zawodu. Mieszkańcy wsi zdecydowanie częściej chcieliby, aby dzieci wykonywały zawód nauczyciela oraz zawody biurowe i niewymagające wysokich kwalifikacji, w tym działalność w sektorze usług i prace fizyczne.
- Zdecydowana większość rodziców (ponad 80%) rozmawia z dzieckiem o jego przyszłości zawodowej, a 16% takich rozmów z dzieckiem nie prowadzi.

7. Literatura cytowana

Centrum Badania Opinii Społecznej. (2009). *Aspiracje i motywacje edukacyjne Polaków w latach 1993–2009*, Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.

Domański, H., Sawiński, Z., Słomczyński, K. Z. (2007). *Nowa klasyfikacja i skale zawodów*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.

Eccles J. S., Wigfield A., Harold R., Blumenfeld P. B. (1993). Age and gender differences in children's self and task perception during elementary school. *Child Development*, 64, 830–847.

Gottfredson, L. S. (1981). Circumscription and compromise: A developmental theory of occupational aspirations. *Journal of Counseling Psychology*, 28, 545–579.

Gottfredson, L. S. (2005). Gottfredson's theory of circumscription, compromise, and self-creation. W: S. D. Brown, R. W. Lent, (red.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (s. 71–100). Hoboken, NJ: John Wiley.

Super, D. E. (1990). A life span, life-space approach to career development. W: D. Brown, L. Brooks (red.), *Career choice and development* (wyd. 2, s. 197–261). San Francisco: Jossey-Bass.